

SZABÓ K. ATTILA

A NÖVÉNYI ÉLETFORMA MINT VÁGYNÉLKÜLISÉG ÉS KITETTSÉG

Nemes Nagy Ágnes költészetében

**Nemes Nagy versei
arra mutatnak rá, hogy
a valóban radikális
szakadék nem az ember
és az állat között
húzódik, hanem az
állati és a növényi
élet között.**

A tanulmányom kérdése, hogy Nemes Nagy Ágnes költészetében a természet fokozott jelenlétén túl miért kerül kiemelt hangsúly a növényi életformára. A kötetek elemzése során arra akarok rámutatni, hogy az állati és a növényi életforma közötti eltérés lényegi eleme ennek a költészetnek. A versek olvasása révén egy radikálisan idegen étellel kerülhetünk kapcsolatba, amely ugyan lefordíthatatlan marad, mégis az emberi életforma újfajta felfogásai eredhetnek belőle.

Nemes Nagy versei arra mutatnak rá, hogy a valóban radikális szakadék nem az ember és az állat között húzódik, hanem az állati és a növényi élet között.¹ Jeffrey T. Nealon a *Plant Theory* című könyvében hasonlóra mutat rá. Szerinte az animal studies irányzata általánosságban egy olyan elméleti, etikai és politikai paradigmát hozott létre, ahol az állat az ember elnyomott, a történelemből kitörölt másikjaként értelmeződik. Ennek az értelmezői keretnek és a belőle kiinduló cselekvési módozatoknak lényegi funkciójuk van, ha az ipari állattartás, az állatkínzás és az élőhelyszűkülés miatt bekövetkező tömeges kihalásra gondolunk, viszont hangsúlyozza, hogy egy ilyen etikai-politikai narratíva kevésbé tűnik alkalmazhatónak a növényi életre.²

Foucault, Derrida, illetve Deleuze és Guattari munkáit kutatva Nealon arra hívja fel a figyelmet, hogy valójában az állati lét nem az ember elnyomott másikjaként tűnik fel, hanem sokkal inkább az élet elgondolásának alapvető biopoli-

tikai paradigmájaként.³ Magát az embert is egy állati paradigma alapján határozzuk meg, miszerint az egy individuális élőlény, melynek van belső, azaz kívülről láthatatlan világa, és vágyorientált életet él. Való igaz, hogy az emberi önértelmezés nyugati története során az állat többnyire az önmeghatározás negatív pólusát jelenítette meg, amelyet kontrollálni és művelni kellene,⁴ viszont a szervező elv mégis az individuális lét vágyorientált létmódja marad, amelyet hiába *civilizálnak*, a struktúra nem változik, csupán a vágy „magasabb” célokra vagy értékekre terelődik át.

Ezzel szemben a növényi élet az, amelyet valóban tekinthetünk az emberi történelem elnyomott másikjaként, hiszen létformája annyira idegen az állati vagy emberi léttől, hogy a tárgyaktól is alig tudjuk megkülönböztetni azt.⁵ A biopolitika térnyerésével, a normális és abnormális határának kritikai vizsgálatával először a periférikusnak tekintett emberi életformákat ismerték el (többé-kevésbé) etikailag és politikailag legitimnek, ma pedig már az állati létforma (bár itt sok esetben a karizmatikus állatokat értik alatta) etikai és politikai elismerése van terítéken. Ebből a sorból Nealon megfogalmazása szerint logikailag következhetne, hogy a következő lépcső a növényi életforma legyen.⁶ Nealon viszont Deleuze és Guattari rizóma és territórium fogalmaiból kiindulva arra hívja fel a figyelmet, hogy nem egy új megvédhető szubjektumot kell megteremteni, hanem sokkal inkább arra kellene figyelnünk, hogy hogyan lakjuk be élőhelyeinket más organikus és inorganikus létformákkal együtt. Másként megfogalmazva a mai biopolitikai térben a növényi élet figyelembevétele abban segíthet, hogy ne a szubjektum fogalmát terjesszük ki, és ne az egyéni etikai dilemmákat gyarapítsuk (pontosabban ne egy reprezentációs technikát alkalmazzunk), hanem az életformáinkat és az élőhelyeinket tudjuk megérteni abban az értelemben, hogy milyen emergens hatásokat generálunk azzal a pusztával, amellyel élünk és nem vagyunk egyedül.⁷

A következőkben tehát azt próbálom körüljárni, hogy Nemes Nagy Ágnes költészetében a növényi életforma jelenléte milyen perspektívát kínál fel számunkra, hogy jobban megérhessük saját életünk mintázatait.

A vágy nélküli élet

■ Nemes Nagy Ágnes *Kettős világ* című kötetében az emberi és a növényi életforma kapcsolatának két sajátosságára térek ki. Az első, hogy a versekben nem elkülöníthető a szubjektum és az objektum, azaz egy olyan életforma jelenik meg, amely már eredendően keveredésben áll.⁸ Az önmagaság és az identitás helyett a hibriditás, az én és a másik határainak elmosódása jellemző a versekre, és ez a keveredés jellemzően a növényi és az emberi kapcsolatában fordul elő.

A *Kettős világban* című versben már a nyitányban megjelenik a szubjektum és objektum pozícióinak összekeveredése („Hajam a fűben, a fák kontya fent, / rezegve bomlik szét az alkonyattal. / Nyírség. Homokján érlelve fejem, / bomló bokorként mégis itt marasztal?”⁹). A vers nyitányában a testi analógiák a növény és az ember közötti határokat írják felül, ahol nem ember és környezete áll egymással szemben, hanem egy elem egységtapasztalat válik érzékelhetővé. Azonban ebből az elemi egységből a harmadik szakaszban a birtoklás tapasztalata billent ki: „Enyém a táj. Mint majomé a fa, / mint asszonyé (vagy macskáé) a gyermek, – / imádjam testét minden éjszaka? / Az állatok erényein legeljek?”¹⁰ A hasonlatban az otthon (táj és fa) és a gyermek birtokolhatósága tűnik fel, és ez utóbbi lényeg-

gében el is lehetetleníti a tulajdonlást, hiszen arra mutat rá, hogy a birtokolt az, ami valójában megteremti a birtoklót. Az otthont adó táj és fa nélkül nincs ember vagy majom, aki birtokolhatná azt, illetve gyerek nélkül nincs anya. És ehhez hasonlóan nincs értelem vagy szubjektum sem anélkül a világ nélkül, amely lehetővé teszi azt. Itt a növényi egység helyett már az állat elkülönülése jelenik meg, amely képes belakni a számára felkínálkozó tájat, és sajátjaként megvédeni azt. Azonban az emberi sajátossága még ennél is tovább megy, hiszen egyedül ő képes a mértékadásra, a hasonlóságok és különbözőségek felderítésére, a lokális és az univerzális egymásba való áttükrözésére: „S a kettős, egymást tükröző világban / megindulok, mint földmérő az égen, / s pontos barázdán igazítva lábam, / a nyíri tájat csillagokba lépem.”¹¹

A tükrözés és mértékadás válik a sajátosan emberi tevékenységgé, ebből kiindulva viszont a verset is olvashatjuk tükrözve, azaz a végétől visszafele. Ebben az esetben az ember értelmi és mértékadói képességétől eljutunk az állati otthonosságához és önfenntartáshoz, majd a növényi egységtapasztalathoz.

Ez a vers Timothy Morton *attunment* és *alreadiness* fogalmait is jobban megvilágítja. Morton szerint a szabad akarat túlértékelt,¹² és a humán-nonhumán felosztás valójában elfedi azt, hogy már eleve egy hangoltsági vagy gondoskodási viszonyban állunk azokkal, akikkel közösen lakjuk be élőhelyeinket.¹³ Az ökológiai attitűdöt Morton az *Uncanny Valley* analógiájával mutatja be, egy olyan szakadékkal, mely annál ökológiaibb, minél sekélyebb. A szakadék egyik oldalán az ember áll, a túloldalára pedig olyan lényeket helyezünk, akik olyannyira idegennek tőlünk, hogy nem tartjuk veszélyesnek őket, viszont a szakadék mélyén már azok az életformák jelennek meg, amelyek különböznek is tőlünk, de hasonlítani is ránk, ezáltal megkérdőjelezve önmagunkról kialakított képünket.¹⁴ Nemes Nagy verse az élő folytonosságával és a különbözőségek kétirányú tükrözésével tulajdonképpen az idegenség és az ismerősség együttes jelenlétét hangsúlyozza, ahol a növényihez kapcsolódó attitűd közelíti meg leginkább az ökológiai létet.

A cikluszáró két vers kapcsolatában is hasonló tendenciára láthatunk rá, valamint megjelenik a második sajátosság: a vágy nélküli életforma.

Az *Állatok* című vers első szakaszában egy gyermek jelenik meg, akinek félelme még az állathoz hasonló. A másodikban a birtoklással és uralommal jellemezhető felnőtt már nem állatiasként jelenik meg, hanem méltósága teljében. Majd a harmadik szakaszban a halállal szembenező, méltóságát veszített állati ember tűnik fel újra: „s gyalázat / csak akkor ér, méltánytalan, / ha meg kell adnom majd magam / az állati halálnak.”¹⁵ Az állati és az emberi mély azonossága tűnik fel a versben, amelyet a embernek tulajdonított felsőbbrendű vonások képtelenek felülírni.¹⁶

A *szabadsághoz* című versben az ember és az Isten viszonya jelenik meg, egy számonkérés, hogy miért nem jut mindenkinek méltóságteljes élet, amely követelések sorában végződik: étel, utazás, a világ megismerése, hit és feltámadás. Lényegében az a vágya a lírai énnek, hogy ne jusson az állati méltánytalanságra, viszont a vers zárata éppen arra mutat rá, hogy ez a vágy a méltóságra (mely az állati elmentéte lenne), valójában maga is az állati, vágyakozó és individuális paradigmából következik. Az utolsó szakaszban az Isten helyére (vagy mellé) egy növény, egy bazsarózsa kerül: „Ha volna bennem valami imádat, / elébehullanék csukló térdemen: / csakis reá tűzd győztes glóriádat, / mert szép, mert él és mert – lélektelen.”¹⁷

A két vers kapcsolata arra mutat rá, hogy a méltóság fogalma valójában nem írja felül az állati és emberi azonosságát, mindkettő vágyalapú, individuális élet-

forma. Amint a vers címe is mutatja (*A szabadsághoz*) nem az állati tagadásában, és nem a méltóság igényében tűnik fel a szabadság tapasztalata, hanem az állatitól egy radikálisan idegen életformában válik érzékelhetővé.¹⁸

Erre a sajátosságra világít rá *A szomj* című vers is. Látszólag tipikus szerelmi lírával van dolgunk, viszont nem a megszokott állatias vágy jelenik meg benne, hanem a hűsevő növény képzete,¹⁹ és a decentralizált növényi testtel tulajdonképpen az önmagasság, az individuális elkülönülés lehetőségét számolja fel: „Enyém lehetne langyos, barna bőröd, / kényes kezed, amivel magad őrzöd, / s mely minden omló végső pillanatban / elmondja: mégis, önmagam maradtam.”²⁰ Továbbá a trópusok és az ősvilági zsályák említésével időben és térben felnagyítja a másikat, így a létrejövő testközösség nemcsak két testet köt össze, hanem két egymástól idegen világot is. Vagyis a vágyakozás itt nem valamifajta alantas jegyként jelenik meg, amelyet takargatni kellene (amit ironizál is például *A szörny* című versben), hiszen itt nem is abból a humanista perspektívából indulunk ki, miszerint az állatias vágyat egy felsőbbrendű vágy megteremtésével kellene meghaladni. A vers által felvetett probléma sokkal átfogóbb ennél, miszerint az állati és emberi paradigma, amely az individuális vágyon alapszik, önmagában elégtelen és reménytelen: „– De így? Mi van még? Nem nyugszom sosem. / Szeretsz, szeretlek. Mily reménytelen.”²¹

A szubjektum és objektum kapcsolatán túl tehát lényegi az ember értelmi és állati léte, melyre a versek nem egy humanista értelmezést adnak, hanem egy radikálisan idegen létformát idéznek meg. Az ember és az állat nem egyazon érme felsőbb- és alsóbbrendű oldalaként jelenik meg, hanem folytonosságként, ami arra mutat rá, hogy az értelmi működés, a méltóság iránti vágy, és a test animalitása lényegében egyazon paradigma részei, amelynek külső pontját Nemes Nagy nem az isteniben és a transzcendenciában, hanem a növényi életformában és az immanenciában teszi érzékelhetővé.

A természeti és a technikai tér

■ A *Szárazvillám* című kötetben ugyancsak hangsúlyos, hogy a szubjektum és az objektum keveredése az ember és a növény között történik (ld. például a *Diófa* című verset), viszont az *Eszmélet* című versben a növényi vágnélküliség már egy elérhetetlen képként jelenik meg az ember számára: „Lehull a húsos, langy szíromlevél, / lehullik mind, mi édes és esendő, / kóró-szikáran él a vágy, de él, / s tövig lenyírt eszemben újrakél / út, emlék, erkölcs: irthatatlan erdő.”²² A növényi itt paradox jelleget kap: egyrészt a vágy nélküli élet betegségként tűnik fel, ugyanakkor a növényi növekedésben az emberi életvágyhoz hasonló elemi erő jelenik meg. Itt feltűnhet, hogy ez az élni akarás, mintha animálissá tenné a növényt, viszont azt akként is lehet értelmezni, hogy az az önfenntartó, de további célokra nem irányuló erő,²³ ami az életet, mint olyant fűti, az minden életformában benne van attól függetlenül, hogy milyen módon nyilvánul meg. A vers arra hívja fel a figyelmet, hogy az élet nem kizárólagosan emberi kompetencia, viszont van sajátos emberi megnyilvánulása, és ha a megnyilvánulási formától eltekintünk, akkor az élet mint erő lényegében közös minden életformában.

Talán ez a fajta hasonlóság is hozzájárulhat ahhoz, hogy míg az első kötetben a növényi a vágy nélküli szabad életként tűnt fel, a *Szárazvillám*ban már megjelenik minden élő szervezet közös tulajdonsága: a sebezhetőség (ld. például a *Jegyzetek a félelemről* című versben)

Ugyanakkor a szubjektum és az objektum keveredése átfogóbbá is válik ebben a kötetben. Itt már nemcsak az individuális ember és a növényi elegyedése tűnik fel, hanem a technikai tér és a természeti tér is átfolyik egymásba.

Az *Október* című versben az este, a köd és az angyalok képei már alapvetően egy átmeneti közeget hoznak létre, ahol a dolgok nem tudnak ragaszkodni saját körvonalaikhoz. A város természetből kiszakított vagy azzal összekeveredett testén éppen műtét folyik, újtjavítás, és a seben áttűnik a város sajátos testisége: „s a városon, mint vér a gézen, / általszívódik a nyirok.”²⁴ A technikai teret átítatja a természeti tér, amelyet egy ironikus mozzanat is jelez: a gépekre a *consolidated* szó van felírva, amelyre a következő sor reagál is: „S egy fa. Akár a régi csap”. A gépek várost fenntartó konzolidációja a növények több millió éves életet fenntartó konzolidációjával kerül párhuzamba, amely során nem a növény válik gépszerűvé, hanem az élőhelyek (város és természet) izolációja lehetetlenül el. A vers kapcsán Serestély is kiemeli, hogy Nemes Nagy szakít a gép humanista felfogásával, azaz a technikainak nem az elrettentő, inhumán arca jelenik meg nála,²⁵ hanem éppen azt tárja fel, hogy a gép milyen materiális kapcsolatokkal szövődik be az emberi és a természeti viszonyrendszerekbe.²⁶

A kitettség

■ A *Napforduló* című kötetben a növényi létforma vágynélkülisége és sebezhetősége lényegi marad, viszont történik egy elmozdulás, ami talán már érezhető a technikai és a természeti keveredéséből. Eddig az emberi a számára radikálisan idegen, de mégis organikus létezővel létesített kapcsolatot, viszont itt már megjelennek a földi élet inorganikus alapfeltételei is, amelyek részben hasonulnak a növényi létformához. A *Bűn* című versben a következőt olvassuk: „Bűntelen, aki élt? / Az ásványok ártatlanok, / s ártatlan a herélt.”²⁷ A korábbiakban már említett vágy nélküli és lélektelen élet ebben a költészetben az istenihez, a transzcendenshez kapcsolódik, ami itt kiterjed az ásványokra is, az inorganikus létre. A *gejzír* című versben ennek az inorganikus létformának a sajátos hatásmechanizmusa is feltűnik:

„Akkor kivágott. S ott maradt.
Egy hosszú, függőleges pillanat,
gőzölgő jégmezőkbe tűzve.
Maga az ugrás, testtelen,
víznemű izmok színezüstje,
kinyúlva, képtelen –
Aztán lehullt.
A szökkenés behúzódtott a testbe,
a föld füstölgő, sós öbleibe.
S meg-megrándult az akna odva,
amint hördülve, távolodva,
még visszadobbant vadállat-szive.”²⁸

A versben elsősre úgy tűnhet, mintha Nemes Nagy zoomorfizálná a geológiai mozgásokat, hiszen az állati testet megidéző jelzőkkel és metaforákkal jelenít meg egy inorganikus mozgást. Ugyanakkor katakrétikus jelként is olvashatjuk a verset,²⁹ azaz olyanként, ahol a hasonló megjelenik, de a hasonlított maga nem.

Ebben az esetben arra lehetünk figyelmesek, hogy ugyan érzékelhetővé válnak azok az erők, amelyek a föld mélyén húzódnak meg, viszont ez az érzékelhetőség az állati (és így emberi) analógia nélkül is működhetne. A katakrétikus hasonlítás nemcsak az inorganikus erőt teszi érzékelhetővé, hanem azt is, hogy ez az erő individuális ágencia nélkül is létezik. Ahogy az *Október* című versben a gép megjelenésén keresztül válik érzékelhetővé a növényi létforma élőhelyteremtése, úgy itt az állati mozgáson keresztül válik érzékelhetővé az inorganikus ereje. Ebből az analógiából kiindulva viszont a mindenek okaként feltételezett individuális vágy már-már fölöslegesként tűnik fel.

Schein Gábor a vers kapcsán megjegyzi, hogy a szubjektum saját keretei közül való kitörését megjelenítő analógiák általában olyan képekhez társulnak, amelyek ugyan kitörnek a keretek közül, de rögtön vissza is térnek oda.³⁰ A *Város, télen* című versben azonban ennek az ellentétét figyelhetjük meg: „s az éjszakát úgy üti által / a megfagyott szökőkutak / mozdulatlan extázisával.”³¹ A periférián megjelenő behavazott tujafa arra mutat rá, hogy az élet képes az extázisra, viszont nem az önmeghaladás, hanem a kitettség, az egymás számára idegen létformák együttélése értelmében (legyen az organikus vagy inorganikus).

Ehhez szorosan kapcsolódva fontos, hogy a kötetben a különböző létformák keveredései időbeliséget kapnak. Azaz nemcsak a keveredésre, hanem az együttélésre és akár az elválásra is hangsúly kerül. A *hindu énekekből* első verse *A remete*, valamint a *Madár* és az *Ekhnáton jegyzeteiből* című versek mindegyike egy hosszas együttélést jelenít meg, amelynek a végén feltűnik a közös életformából való kiszakadás, ami sebhelyként és összeomlasként értelmeződik. Mindháromban az ember vállából nő ki valami, egy tölgyfa („És mikor kidőlt a fa / Kiszakadt az éjszaka / Nincs éj nincs szele / Nincs szökőkút nincs karom / Csak a sebhely krátere”³²), egy madár (Hallom, fülemnél ott dobog / irtózatot madár-szive. / Ha elröpülne egy napon, mostmár eldölnék nélküle.”³³), vagy akár egy isten („Hát lépj vállamra, istenem, / én fölsegítlek. Trónra bukva / támaszkodj majd néhány kerubra.”³⁴), amellyel olyannyira egybenő, hogy annak jelenléte nélkül lényegében a saját élete is ellehetetlenül. Az *Ekhnáton jegyzeteiből* című versben ugyan nem jelenik meg a kiszakadás eseménye, de a versek közötti analógia egyértelműen mutatja, hogy mind a növény, mind az állat és mind az isten esetében ugyanaz az összenövés és elszakadás tűnik fel, amely képes megalapozni vagy felszámolni egy életformát. Mindhárom esetben azt figyelhetjük meg, hogy a saját élet individuális felfogása lehetetlenül el. A tölgyfa esetében egy szimbiotikus együttélés jelenik meg, a madár esetében sokkal inkább a teher és a másik iránti felelősség. Ekhnáton esetében viszont már sokkal bonyolultabbak a függési viszonyok, az alá- és fölérendelési kapcsolatok meghatározhatatlanok, teremtő és teremtett pozíciói fellazulnak és összekeverednek: azaz az együttélés nem egy közös cél érdekében meghatározott formaként jön létre, hanem sokkal inkább valami eleve adott szükségszerűségben való osztozasként. Tehát a növényi tapasztalatból kiinduló kitettség nemcsak a sebezhetőség értelmében jelenik meg, hanem az *én* átalakulásának lehetőségként is.

Az *Ekhnáton az égben* című versben ugyancsak feltűnik a növényi létforma és a transzcendens kapcsolata. Az égi tapasztalata pontosan olyan, mint a földié, csupán egyetlen változás ékelődik be: a dolgok elveszítik céljukat, technikai mi-voltukat. Az első szakaszban az elhagyott bányá és az ott maradt eszközök jelennek meg. A másodikban az elhagyott kezek (vagyis a legemberibb eszköz) formájára emlékeztető kód hiába terjed az ég felé, a jelentést nem éri el, és leszáll

a fák közé, ahol sajátos erdővé válik az erdő belsejében. A harmadikban a fák között fűvel benőtt sínek futnak, amelyek már nem vezetnek sehová. Az utolsó szakasz tisztásán pedig a kozmoszt a növényi élet tükrözi vissza: „fehér-küllős növény-napokkal / hullámtalan Tejút és semmi szél. / Mindig. Örökre. Dél.”³⁵

A transzcendens teret itt nem a hatalom jellemzi, hanem a vágy nélküli puszta lét.³⁶ Nem az animális vágyak beteljesülése, hanem azok megszűnése. Ha a transzcendenst növényi analógiával fogjuk fel, akkor nem a haladás és beteljesülés képzei tűnnek fel, amelyek valójában mind az individuális vágy paradigmájában gyökereznek, hanem a vágnélküliség és az inoperativitás tapasztalata, amelyhez szorosan kapcsolódik a kitettség felvállalása, akár az együttélés, akár a sebezhetőség értelmében.

Ezt támasztja alá az is, hogy több versben is megjelenik az *üzenet* motívuma, viszont a *Fenyőfa* és az *Éjszakai tölgyfa* című versekben az emberi életformára hatással bíró üzenet nem a jövőből és nem is az égi, szellemi vagy értelmi szférákból jön, hanem más életformákból, és rajtuk keresztül a nem emberi múltból. Az üzenet nem nyelvi, és ennyiben nem is emberi, nem lefordítható, de van hatása,³⁷ amelyet a következőképpen fogalmaz meg az *Éjszakai tölgyfa* című vers: „Érezte akkor a járóelő / saját körvonalait lazulni, / köd úszta be folyékony partjait, / mint aki hirtelen erdei / tóvá sötétül, / mert egy ilyen arcot tükrözhetett.”³⁸ Ebben a versben ugyan animalizálja a növényt,³⁹ viszont ezzel párhuzamosan az ember növényyszerűvé válik a találkozás hatására: határai fellazulnak, individualitása szertefoszlik és decentralizálttá válik.⁴⁰

Az egész és a részek

■ Az *Egy pályaudvar átalakítása* és *Az utca arányai* című versekben még hangsúlyosabb lesz a természeti és a technikai tér keveredése, és történik egy fókuszváltás is. A pályaudvar munkálatai egy állatkerti ritka nagyvad műtétjéhez hasonulnak, ahol a *versenyképes* új épület egyszerre jelenik meg a Jézus lábához hasonlított, szemébe dobott növényekkel és az omló vakolatú házakkal. Az *utca arányaiban* pedig a kozmikus, láthatatlan törvényszerűségek egyszerre jelennek meg a szegények bibliájával és egy esetleges macska banalitásával.

Az ágenciamegosztás, a szubjektum és az objektum elmosódó határai, az emberi felsőbbrendűség felszámolása mind hozzájárulnak ahhoz, hogy egy ellentétek helyett hálózatokban gondolkodó paradigma alakuljon ki, ahol az eddig periférikusnak vagy láthatatlannak gondolt élet- és létformák újra szerepet kaphatnak. Viszont Nemes Nagy versei arra mutatnak rá, hogy az ilyen hálózatos folyamatokban és törvényszerűségekben való gondolkodásban az egyszeri élet jelentősége, és az ember etikai dimenziója eltűnhet.⁴¹

Morton a problémát a rész és az egész viszonyában ragadja meg. A holizmus logikája a jól ismert *az egész több, mint részeinek összege* mondat, viszont Morton arra mutat rá, hogy ez egy olyan gondolati mechanizmust hoz létre, ahol az egész értéktöbblettel bír a részekkel szemben, azaz a részek mindaddig másodlagosak és cserélhetőek lesznek, míg az egész fennmarad.⁴² Vagyis amíg a hálózat, a szuperegész létezik, addig az egved vagy akár a faj is eliminálható.

Nemes Nagy verseiben tehát arra láthatunk rá, hogy az inorganikus és organikus (valamint az organikuson belüli életformák) közötti összekapcsolódások ellehetetlenítik az ember izolációját mint felsőbbrendűt, viszont ez a hálózatoság nem jelenti az etikai tét megszűnését. A szabadversekben megjelenő meg-

szólítás és személyesség a felelősség kérdését teszi fel, amely egyszerre irányul az egyszerű létezőre, valamint a nem csak általunk belakott élőhelyre. Ez az etikai tét viszont nem egyszerűen a szubjektum átmentése, ahogy jelen tanulmány sem azt akarja mondani, hogy valamifajta dichotómiára lenne szükség a rossz vágy és a jó vágy nélküliség között.⁴³ A tanulmány Nemes Nagy költészetéből kiindulva arra akart rámutatni, hogy ha valóban komolyan akarjuk venni a bolygónk folyamatait és a rajta lévő életet (tehát magunkat is), akkor a vágy, az akarat és az intelligencia mint meghatározó fogalmak valójában nem elválaszthatóak.

■ JEGYZETEK

1 Nemes Nagy verseinek plant studies felőli értelmezésének lehetőségére Pataky Adrienn is rámutatott. – Pataky Adrienn: *A biosz és a zoé rezonálása Nemes Nagy Ágnes 1960 körül keletkezett rövidverseiben*. Irodalomtörténet, 2023 (1).

2 Jeffrey T. Nealon: *Plant Theory – Biopwer and Vegetable Life*. Stanford University Press, Stanford, California, 2016. XII-XIII.

3 Uo. 8.

4 Bár Nealon rámutat, hogy ezzel ellentétes folyamatok is megjelennek, ahol az állat nem az ember alsóbbrendű másikjaként jelenik meg, hanem az emberi autentikus léteként. – Uo. 11.

5 Meeker és Szabari kiemeli, hogy a növényi élet emberi tapasztalata kettős, hiszen az egyszerűre tűnik egy visszahúzódo tárgyának és egy sajátos életformának. – Natania Meeker, Antónia Szabari: *Radical Botany*. Fordham University Press, New York, 2020. 8.

6 Nealon: i. m. 91.

7 Uo. 114.

8 Schein Gábor értelmezésében a kötet a karteziánus szubjektum és objektum felosztását írja felül, amelynek következménye, hogy a referencia elbizonytalanodik, és a valóság már nem megragadható, csupán megközelíthető, viszont véleményem szerint lényegi, hogy a szubjektum és objektum keveredése, hibriditása nem az állat, hanem a növény megjelenése által jön létre. – Schein Gábor, *Poétikai kísérlet az Újhold költészetében*. Universitas Könyvkiadó, Bp., 1998. 33-35.

9 Nemes Nagy Ágnes, *Összevűjtött versek*. Jelenkor, Bp., 2016. 16.

10 Nemes Nagy: i. m. 16.

11 Uo. 16.

12 Timothy Morton: *Being Ecological*. Pelican Books, Milton Keynes, 2018. 109.

13 Uo. 118.

14 Uo. 173–174.

15 Nemes Nagy: i. m. 21.

16 Vö. Agamben éppen amellel érvel, hogy a méltóság fogalma nem elégséges az emberi élet meghatározásához, hiszen a méltóságteljes életen túl is létezik az emberi élet. – Giorgio Agamben: *Ami Auschwitzből marad*. Kijarat Kiadó, Bp., 2019. 54-60.

17 Nemes Nagy: i. m. 22–23.

18 Ugyanakkor Meeker és Szabari arra mutatnak rá, hogy a növényi, vágy nélküli élet a felvilágosodás korában például olyan utópiákat ihletett, ahol ez a fajta életforma a tökéletes biopolitikai kontrollt tette elgondolhatóvá. – ld. Meeker, Szabari: i. m. 84.

19 Itt fontos, hogy a vers megidézi és kifordítja azokat a kulturális dichotómiákat is, amelyek a férfi-női fogalompárt az aktív-passzív és így állati-növényi fogalompárok analógiáiként gondolják el – a növény-állat, vad-civilizált, nő-ferfi, család-nemzet, test-szellem dichotómiák egymásból kiinduló tolvagyűrűzéséhez ld. Nealon: i. m. 68-69.

20 Nemes Nagy: i. m. 30.

21 Uo. 31.

22] Uo. 45.

23 Nealon rámutat, hogy Derridánál a növényi nem számít élőnek abban az értelemben, hogy nem tekinthető individuálisnak és vágyorientáltnak (vagy világgal rendelkezőnek Heideggeri fogalmakkal élve), viszont a növényi sajátosságot nemcsak az ártatlan növekedésben ragadja meg, hanem sokkal inkább egy eredendő erőt vagy erőszakot tulajdonít neki, amely minden élet alapjává válik. – Nealon: i. m. 72–74.

24 Nemes Nagy: i. m. 69.

25 Serestély Zalán: *A gépszörny megszelidítése*. Korunk 35 (2). 2024. 63.

26 Uo. 71.

27 Nemes Nagy: i. m. 109.

28 Uo. 97–98.

- 29 A *Napforduló* kötet kapcsán Schein a katakrétikus jelhasználatra hívja fel a figyelmet, miszerint a szimbólum egyszerre áll önmaga helyett és egy olyan meg-nem-nevezett helyén, melyre nincs szó. A dolgok meghaladják a megjelenőt, és e meghaladásban létrejövő jelentés a megjelenőben csak mint hiány mutatkozhat meg, aminek az lesz a következménye, hogy a kimondható és a kimondhatatlan elmozdul egymás felé. – Schein: i. m. 87.
- 30 Uo. 84–85.
- 31 Nemes Nagy: i. m. 75.
- 32 Uo. 113.
- 33 Uo. 122.
- 34 Uo. 123.
- 35 Uo. 129.
- 36 Agamben, habár nem beszél a növényi életformáról, rámutat, hogy a nyugati kultúrában az isteni dicsőséghez és az utolsó ítélet utáni állapothoz az inoperativitás, a munkátlanság állapota kapcsolódik. Tehát azt, amit Agamben a transzcendens isteni és az emberi központi sajátosságaként mutat fel, azt Nemes Nagy az immanens növényiben teszi érzékelhetővé. – Giorgio Agamben: *The Kingdom and the Glory*. In: *Uő: The Omnibus Homo Sacer*. Stanford University Press, Stanford, Clifornia, 2017. 588–595.
- 37 Pataky a vers formai sajátosságaiból kiindulva mutat rá arra, hogy a lefordíthatatlan, ember előtti üzenethez hasonló maga a vers is, vagyis egy jelentésre lefordíthatatlan performatív aktussá válik. – Pataky Adrienn: *A paleolit távirat Nemes Nagy Ágnes lírájában. Alföld 73 (10). 2022. 62.*
- 38 Nemes Nagy: i. m. 133.
- 39 Az *Éjszakai tölgyfa*, de akár *A szomj* című versek kapcsán is figyelhetünk a növényi horror zsánérére. Meeker és Szabari már Poe-nál rámutatnak, hogy a növényi egyidejű idegensége és hasonlósága az emberi számára horrosztikus tapasztalatként is lecsapódhat (valamint Morton Uncanny Valley analógiájánál is ez a mechanizmus lép érvénybe). – Meeker, Szabari: i. m. 96-98.
- 40 A vers értelmezésében Pataky is arra mutat rá, hogy a humán számára az idegen növényivel való találkozás a szubjektum határainak feloldóságát eredményezi. – Pataky Adrienn: *Antropomorf és dendroid organizmusok Szabó Lőrinc és Nemes Nagy Ágnes verseiben*. *Alföld*, 69 (12). 2018. 72.
- 41 Berszán István is arra hívja fel a figyelmet, hogy Nemes Nagy verseiben nem a dolgok mögött meghúzódó titkos törvényszerűségek feltárása a tét, hanem a velük való együttélés. – Berszán István: „*Mégiscsak föld van itt alul, mindenek ellenére föld*”, *Nemes Nagy Ágnes költészetének ökokritikai olvasata*” *Alföld*, 68 (11). 2017. 84–85. – Valamint Malm is hasonló kritikát fogalmaz meg Latour hibriditás és ágenciamegosztás fogalmaival szemben – Andreas Malm: *A kombinált fejlődésről: a hibridizmus ellen*. *Kellék*, 2021 (66). 8.
- 42 Morton: i. m. 98.
- 43 Meeker és Szabari Han Kang *A növényevő* című regénye kapcsán világitanak rá arra, hogy a növényeszerű élet egyszerre jelentheti az ellenállást a világunkat irányító automatizmusok kimerítő monotonijával szemben, de akár a totális feloldódást is ebben a monotonióban. – Meeker, Szabari: i. m. 189.